

SALETRA (57) sb f

saletra (56), **salnietra** (1); saletra : salnietra *BartBydg* (1:1).

sa- (40), sã- (7); sa- : sã- *BielKron* (5:2), *BielSat* (7:2), *BielSpr* (7:3); -é- (5) *SienLek* (3), *Oczko* (2), -e- *Mącz* (4); *końcowe a jasne (w tym 1 r. błędne znakowanie)*.

sg N salétra (28). ◇ G salétrý (15). ◇ A salétrę (6). ◇ I salétrą (13). ◇ pl A salétrý (1).

Sł stp: sanletra, Cn: saletra, Linde XVIII w.: salitra; poza tym XVI w.: saletra w cytacie s.v. wycisk.

*Różne sole azotowe (zwykle azotan sodu); związki chemiczne nieorganiczne używane w medycynie i do produkcji prochu; nitrum Murm, Mymer¹, BartBydg, Mącz, Calep, PolAnt, Cn; sal alexandrinus a. lucidus, a. nitrum (nitri), a. petrae, a. petrosus, aphronitrum, halonitrum Cn (57) : Murm 124; Mymer¹ 6v; BartBydg 98 [2 r.]; (nagł) Sal nitrum. Saletra. (-) A SAletra ieft dwoia/ iedna famorodna á druga dzałana [!], ma mocz wyfułzaiącą *FalZioł* III 41a; Krew pła włofom wyrwanym roćć nie dopułzcza/ Mocz theż iego z fáletrą/ trąd y fwierzb oddala. *FalZioł* IV 6c, +6d, I 20a, 23d, III 38c, 41b, 41 żp, IV 5a; Item zeznal ze stemze olbrichtem Mynczarzem [...] wegdanfkv yednemv angielczikowy vkradli klode salyetry *LibMal* 1554/185v; *RejWiz* 151v; Piłze Iozephus iż widzyał w Rzymie tákiego miłtrzá co škło rozbierał y ciągnął iako wołk/ [...] Też Saletra s tey náuki powtáłá. *BielKron* 26v, 26v marg; Nitraria, Mieyfce gdzie fáletrę kopáya/ Sálietrzna łzibá. *Mącz* 248b, 248b [3 r.]; z tą [chłodnością] ieft trzecia łoność/ ktora łye nitrzyny vltáwnie dżierzy/ y niełatwie łye od nieý odgania: przeto iá łátinowie zowá *Salnitrum* (marg) Sáletrá: to ieft sól z nitrą. (-), obie wełpoł miánuiąc: polacy téż od nich biorąc przezwáli fáletrą/ iákoby sól z nitrą *SienLek* Vuu3v; W ten proch co w kulę łypiełz/ przyczyniay Burłztynu/ [...] Gdy ij łtłuczels s fáletrą/ á poczyniłz kule. Srogi ogieñ vkaże *BielSat* N2v, C3v [2 r.], Nv, N2, N2v, N3 [3 r.]; Proch rułznicżny kto chce dobry vcżynić/ to ma nápierwey bacżyć/ áby Sáletrá dobra byłá/ ktorey łácnio łprobuie ogniem/ y obacży iefli w niey foli wiele: nie dobra táka bywa. *BielSpr* 72v; Iefli Saletrá łrzednie dobra/ biorą iey łiedm częłłci przeciw iedney węgla/ tákież łiárki. Iefli Saletrá łłába łolna/ biorą iey ołm częłłci/ do teyże wagi węgla y łiárki. *BielSpr* 73, 73 [3 r.], 73v, 74; Choćbył łię wymyłá fáletrą (marg) Albo. Háłunem. (-)/ y námnożyłabył łobie myłłá/ znáczna (przed łię będzie) niepráwołł twoiá przedemná/ mowi Pan Iehowá. *BudBib* Ier 2/22; *Oczko* 11, 21; Iefli dobra fáletrá będzie z niey proch czyłłty. *BielSjem* 39, 33, 37, 38 [3 r.], 39 [2 r.]; *BielRozm* 21 [2 r.]; *Calep* 700b; [Salnietra, Salyetra nitrum, quedam species terre {vel res, que levigat et expolit sordem, ut est dentifricium} *ReuchlinBartBydg* x, D6; Iefłzcze ná zganiánie włzelákich zmas z Lica/ weźmi białego waynłztynu 1. funt/ á tylo Sáletri/ vtłucz to włzyłtko co namieley możełz *SienHerb* 513a (*Linde w cytacie s.v. wycisk*); Ktemu pozwalýamý łym woným miełczie nalżým gdzie łzami zechczá Salietre na mýłfto robicz dlia potrzebý ł obrony mieýłczkieý. *MetrKor* 1582 129/129; *UrzędowHerb* 413b].*

W połączeniach szeregowych (5): W tym to kolełtwie [!] [tj. w *Sycylii*] gorá Etná/ ktora ieft zá ieden dziw łwiátu/ będac pełná Siarki/ Sáletry/ Háłunu/ kámienia/ ná łwe czáły ogieñ łtráłliwy z łiebie wypułzcza *BielKron* 276v; pod tą gorą Wawel/ ná kthorey zamek Krákwofki ieft/ Smok wielki w iámie ná ten czás był/ kthory kiedy głodzien był łudzi kradáł y pożyrał/ [...] áż Grákus Kłiążę rołkazał w wywnátrzoným łiełęciu łiárki/ łmoły/ á fáletry z ogniem przypráwioným zádcáć/ zápráwiwłzy/ á przeciw iámie iego połóżyć *BielKron* 340v, 416v; *BielSpr* 73v, 74.

W porównaniach (2): Bo fláchetne nie ścirpi nigdy przyrodzenie/ By fie nie wynurzyło iego cne ćwiczenie/ [...] Bo gdy iáko fáletrą pychą to przeládzisz/ Iefzcze więcey y innym y łobie závádzisz. *RejWiz* 188; *BielKron* 276v.

Szeregi: »nitrzyna albo saletra« (1): ábowiem niektóry pokármy więcéy siárki niż inych trzech w łobie máią/ niektóre nitrzyny/ álbo fáletry/ niektóry foli *SienLek* Vuu4.

»saletra albo siarka« (1): then ogień [z *góry Etny*] nie grzeie áni go záleie wodą iáko inne ognie/ we dnie go nie widác iedno dym/ w nocy bárzo strázliwy/ bo fzumieiac gore/ iako gdy fáletrá álbo fiárká gore. *BielKron* 276v.

Synonimy: *nitra, nitrzyna.*

Cf **SALPETRA**

MN